

УДК 821.161.2

ГРИЩЕНКО О. В.

МІСТО, ЯКОГО НЕМАЄ (за романом «НепрОсті» Т. Прохасько)

У статті розглянуто проблему творення урбаністичної літератури на прикладі роману «НепрОсті» Т. Прохаська. Проаналізовано топос міста як уявний культурний осередок.

Ключові слова: архітектура, місто, урбанізм.

Початок ХХ століття характеризується тими соціально-побутовими факторами (швидкий темп розвитку промисловості, збільшення кількості міст навколо промислових центрів, процеси індустріалізації, науково-технічного прогресу тощо), які спричинили появу урбаністичної культури, зокрема, літератури як вираженого індикатора будь-яких змін у соціумі. Багатопроблемність урбаністичних процесів у ХХІ столітті – сучасному соціокультурному просторі становить значний інтерес для світової літератури та української – як невід’ємної її складової.

Місто та його вплив на життя суспільства є актуальною проблемою, що досліджується з різних дисциплінарних ракурсів. З літературознавчої позиції нам уявляється образ міста як нова урбаністична модель. Проблема урбаністичної теми виникає на зламі ХХ – ХХІ століть. Проблемі художнього осмислення міста приділяють увагу такі літературознавці, як В. Агеєва, Т. Гундорова, І. Кравченко, Р. Мовчан, С. Павличко, М. Ткачук, В. Фоменко та інші. Місто як текст вивчають російські дослідники Т. Боровинська, Т. Венедиктова, Є. Кулик. Мета даної наукової розвідки – здійснити художній аналіз топосу міста в романі «НепрОсті» Т. Прохасько.

Нову добу сучасної української прози продовжує роман «НепрОсті» (2002). Як зазначає Є. Баран, «НепрОсті» стають державою в бездержавному просторі, стають конкретним ландшафтом, сакральною

географією» [2]. Маріанна Кіяновська схарактеризувала незвичний часопростір твору Т.Прохаська, вдаючись до переліку, реєстру спостережених нею прийомів, стильових новацій, способів організації тексту: «Густа, насичена гама думок, почуттів, рухів, пауз, відчуття присутності речей (іноді неявних) і людей (звичайних і не від цього світу). Простір, що часом стає музикою... Зміна настрою, різкі переходи... Ці переходи нібито нескладні, потрібні лише дециця дійових осіб, можливо оркестр, контрапункт паралельних сюжетів...» [1, 388].

На сторінках роману Т. Прохасько вибудовує місто Ялівець, яке неможливо знайти на географічній карті. Помітивши свій Ялівець в українських Карпатах та вписавши його в історію України, бо «знайти місце – започаткувати історію» [4, 60], а ширше – й у центрально-східноєвропейську історію першої половини ХХ століття, автор витворює і власний міф Центрально-Східної Європи з осередком у Ялівці, де всім мешканцям і гостям ведеться добре і дуже по-домашньому, принаймні до приходу радянської влади. Це курортне карпатське містечко [5], у якому «Ялівець був найхімернішим і досить модним курортом Центральної Європи» [4, 72].

Створюючи своє власне місто, Тарас Прохасько зазначив: «Мені дуже подобалася думка про такий штучний світ, про життєву стратегію, коли можна не вростати у певне культурне довкілля, середовище зі своїм тягарем, а просто, як у первісні часи, розпочати власний світ... Сама поява Ялівця була дуже органічною. Я собі вирішив, що вони будуватимуть місто так, як гуцули будують своє обійстя, на необжитих горах» [3].

Уявлене Т.Прохаськом місто постало на реальній карпатській землі. «Місце, де розміщений уявний Ялівець, я дуже добре знаю. Воно за всіма географічними, геодезичними, інженерними характеристиками дуже надається до того, щоб там виросло таке химерне маленьке містечко. Всі гори, кожен ліс і потічок, описані там, – реальні. Якщо є перелік гір, що

видно з веранди будинку, у якому живуть герої, то їх дійсно можна побачити» [3].

Вигадав Ялівець один із головних героїв роману – Франциск, «якого все частіше називали Францом» [4, 72], бо вважав, що є речі набагато важливіші, ніж доля: «Є місця, в яких неможливо вже нічого розказати, а іноді варто заговорити самими назвами в правильній послідовності, щоб назавжди оволодіти найцікавішою історією, яка триматиметься сильніше, ніж біографія» [4, 70]. Важливим тут є «зміна часових координат, коли події означають причетність до Історії», бо «в ранніх текстах історію було просто винесено за дужки, тоді як у романі люди свою причетність до часу усвідомлюють, навіть пробують впливати на перебіг суспільних змін, хоча найкращим виходом вважають щасливу можливість від соціуму сховатися» [1, 395].

Місто у романі постає не лише «започаткованою історією», але й як захист від війни, своєрідне сховище: «Саме ж місто Анна сказала обгородити прозорими зигзагуватими гуцульськими огорожами з довгих смерекових лат – воринням. Уходилося до міста справжніми воротами-розлогами, розсуваючи заворотниці» [4, 94]. Літературознавцю В. Агеєвій така іронічна ремарка видається «найсильнішою, найпереконливішою декларацією на захист прав людини, торжеством такого собі новітнього постмодерного гуманізму: ми все ж не безвольні іграшки, не пасивні об'єкти незбагненого прогресу, ми можемо захистити себе від примусу» [1, 398].

Ялівець – місто, що має особливі пам'ятки, які побудовані з архітектурною фантазією. Міським архітектором міста призначили Анну, доньку Франца. «Анна мислила тілом. Кожен рух вона могла відчувати не тільки цілісно, але і як послідовність напружень і розпружень м'язових волокон, обертання в суглобах, завмирання і вибухи кровотоку, проникання і вичавлювання струменів повітря. Тому реченнями її

мислення були просторові конструкції. Тож будь-яку будівлю вона бачила, обминаючи покриття» [4, 90].

Коли ж Анні було сім років за її архітектурними розробками у місті побудували «сінематограф «Yunipeus» у вигляді комода з шухлядами» [4, 90]. «Ще дитиною Анна спроектувала басейн у вигляді гнізда чомги, який плавав у озері, підземні тунелі з отворами, як у кротів, на різних вуличках міста, бар, у якому вихід був улаштований так, що переступаючи поріг залу, ти опинявся не надворі, як міг сподіватися, а в точнісінько такому ж залі, чотириповерховий будинок-шишку і величезну двоповерхову віллу соняшник» [4, 90]. Такі архітектурні проекти Анни «можуть видатися лише грою й примхою», якими «дівчинка фантазує з дивовижними перетвореннями» [1, 397].

Фантазія Анни не виходила за межі симетрії. Тому «зачарованість дивом природної симетрії» спонукала героїню до «усвідомленого відтворення краси світового ладу» [4, 91]. «Коло рисувала бездоганно, але складала його з двох симетричних половин. Так само точно вміла зробити будь-який еліпс, а пряму могла безконечно продовжувати, час від часу перепочиваючи кілька хвиль або місяців» [4, 91].

Кубічною спорудою у романі є будинки, що відображають конкретну конструкцію: «Між деревами за муром – теж кам'яна кубічна будівля. Каміння бездоганно відшліфоване, здається, що весь будинок – моноліт без жодного вікна. Рельєф на фронтоні імітує чотири шухляди, тож куб виглядає як величезна комода. Будинок зроблений так, ніби верхня шухляда трохи висунена» [4, 81]. Часом у Прохаська відлунюють міфологічні уявлення про дім як центр, вісь світобудови, як складну єдність внутрішнього – від світу відгородженого й водночас спроектованого у згоді з певними природними законами, співвіднесеного з зовнішніми обширами – простору. Дім тут – це радше гніздо, мурашник,

мушля, аніж торжество геометрії, прямих кутів чи нагромаджених один на інший кубів [1, 399–400].

Споруди, які будує Анна позбавлені функціонального призначення: «Особливої потреби в цьому не було, але Анна хотіла оживити якнайбільше слів, необхідних тоді, коли такі огорожі є – гари, заворине, гужва, бильця, кечка, спиж» [1, 383]. Така говіркова лексика в «НепрОстих» виконує «орнаментальну функцію, стає елементом самодостатньої мистецької гри, задовольняє ностальгічно-колекціонерські потреби зберегти, оживити слова, які вже втратили зв'язок зі зниклими з ужитку речами» [1, 383].

У романі «НепрОсті» Тарас Прохасько вибудовує архітектуру, яка б відповідала принципово іншому міському краєвиду. Єдиною такою містобудівною пам'яткою є високий міст, що перекинутий через краї западини, у якій стоїть місто. Такий міст з гори на гору не є функціональним, він створений лише для прогулянок, щоб по ньому ходити і бути ближчим до неба [3].

У Ялівці, окрім архітектурних структур, є ще й невеликі двоповерхові вілли, дерев'яні будиночки, не у справжньому карпатському стилі, курортні пансіонати, що збереглися з міжвоєнних або ще давніших часів. Типовий ялівцький будинок – простора двоповерхова багатокімнатна хата з чотирма похилими площинами даху, вкритого черепицею, є ганок і кілька мансардних вікон. Обов'язково балкон на другому поверсі, що занесений під дах. Усе це переважно дерев'яне. Є багато низьких парканів, складених без цементу з уламків гірського каменю. Такий паркан слугує не захистом, а розміткою простору уздовж вулички або обмеження подвір'я [3].

Через те, що відбувається становлення урбаністичної культури, у якому панує нецивілізованість, чиниться постійний тиск, вносяться жорстокі зміни, Тарас Прохасько створив віртуальний Ялівець як

своєрідна втеча від такого агресивного травматизму: «... бо сподівався, що там не буде ніяких вражень, не відбуватиметься жодних історій..., щоб довкола не ставалося нічого, за чим не встигаєш. Нічого, що треба би було запам'ятовувати» [4, 76].

У романі «НепрОсті» з'являється усвідомлення, що мрія про унікальне місце, де «не відбуватиметься жодних історій», де б «не ставалося нічого, за чим не встигаєш», – то лише химера, бо «життя вирує всюди, хай по-дрібному, одноманітно, але нестримно, неповторно і нескінченно». Франциск, Себастьян та Анна (точніше Анни) уже не задовольняються спогляданням простору, а намагаються змоделювати, спроектувати, втілити в архітектурних формах вимислений, уявлений рай [1, 394].

Отже, Тарас Прохасько візуалізував ідеальне місто Ялівець, що постає культурною резервацією з архітектурними структурами, й представив модель утопічного міста, ідеальність якого «приречена на те, щоб ніколи не зреалізуватися. Як минуле, як пережите враження, ідеал стає історією, розповіддю і частиною людини – не матеріальною, але реальною частиною кожного з нас і всіх нас разом» [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Апологія поверхневої людини / В. П. Агеєва // Апологія модерну : обрис ХХ віку: статті та есеї / В. П. Агеєва. — К. : Грані-Т, 2011. — С. 380—405.
2. Баран Є. Непрості йдуть [Електронний ресурс] / Євген Баран. — Режим доступу : <http://www.narratif.narod.ru/baran26.htm>
3. Десятерик Д. Інтерв'ю з Тарасом Прохасько про місто Ялівець [Електронний ресурс] / Дмитро Десятерик // Сумно — спільнота блогів про культуру. — Режим доступу : <http://sumno.com/article/intervyu-z-tarasom-prohaskom-pro-misto-yalivets/>

4. Прохасько Т. Непрості // Ботак Є. / Тарас Прохасько. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. — С. 65—196.
5. Свято Р. НепрОстий бай Тараса Прохасько [Електронний ресурс] / Роксоляна Свято // ЛітАкцент — світ сучасної літератури. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2011/11/22/neprostyj-baj-tarasa-prohaska/>

ГРИЩЕНКО А. В.

ГОРОД, КОТОРОГО НЕТ (по роману «НепрОстые» Т. Прохасько)

В статье рассматривается проблема создания урбанистической литературы на примере романа «НепрОстые» Т. Прохасько. Проанализирован топос города как воображаемый культурный центр.

Ключевые слова: архитектура, город, урбанизм.

GRYSHCENKO O.

NONEXISTENT CITY (by the novel «Uneasy» by T. Prokhasko)

The article deals with the problem of urban culture creating due to the novel «Uneasy» by T. Prokhasko. The city topos is analyzed as an imaginary cultural center.

Key words: architecture, city, urbanism.

Стаття надійшла до редколегії 10.01.2013 р.

